

Michał Choptiany

Wydział „Artes Liberales”, Uniwersytet Warszawski
e-mail: michal.choptiany@al.uw.edu.pl

„N

ie chuchaj, aby się śnieg nie rozpułnął”.

Dwa nieznanne wcześniej Brosciana ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*

Dr Michał Choptiany jest pracownikiem naukowym Wydziału „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego i absolwentem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. W ramach projektu NCN FUGA zajmuje się środkowoeuropejskimi dyskusjami na temat chronologii i reformy kalendarza w okresie od XV do XVII wieku (zob. <http://chronologiauniversalis.wordpress.com>). Publikował m.in. na łamach „History and Theory”, „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, „Rocznika Biblioteki Narodowej”, „Roczników Bibliotecznych” i „Terminusus”; współredaktor tomów *Reformacja w dawnej Rzeczypospolitej* (z P. Wilczkiem, J. Korylem i A. Rossem, Warszawa 2010) i *Studia rhetorica* (z W. Ryczkiem, Kraków 2011). Pełni funkcję sekretarza ds. naukowych i wydawniczych w Komisji do Badań nad Reformacją przy WAL UW.

Słowa kluczowe: Jan Brożek, Johannes Kepler, Johann Remmelin, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, Toruń, starodruki, proveniencja

Streszczenie. Artykuł podejmuje zagadnienie badań proveniencyjnych prowadzonych w zbiorach Biblioteki UMK w Toruniu i stanowi jednocześnie komunikat o identyfikacji marginaliów wykonanych przez Jana Brożka (1585–1652) w dwóch drukach zakupionych przez BUMK na rynku antykwarycznym w 1968 r. – *Streny* Johannesesa Keplera (Frankfurt 1611) i *Numerus figuratus* Johanna Remmelina (Norymberga 1614). Podane są kolejno: charakterystyka egzemplarza, dowody na proponowaną w tekście atrybucję (oparte na rękopisach Brożka zachowanych w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie), a marginalia znajdujące się w dziełku Keplera powiązane zostają z ogłoszoną przez Brożka w roku 1615 rozprawą *Problema geometricum*. W ostatniej części zostają nakreślone perspektywy badawcze związane z rekonstrukcją warsztatu naukowego krakowskiego uczonego – zarówno w mniejszej skali, obejmującej wyłącznie jego lektury i notatki związane z rozprawą z 1615 r., jak i całość jego rękopiśmiennej spuścizny, która w dalszym ciągu nie jest wystarczająco dobrze rozpoznana.

* Badania przedstawione w niniejszym artykule stanowią część projektu badawczego *Chronologia i kalendarze w kulturze umysłowej Europy Środkowo-Wschodniej (1400–1700)* i zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych w ramach finansowania stażu po uzyskaniu stopnia naukowego doktora na podstawie decyzji numer DEC-2013/08/S/HS3/00192 (program FUGA).

Pamięci Marii Strutyńskiej i Mariana Malickiego

Zbiory starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (dalej: BUT), pomimo niemal 70 lat, które upłynęły od rozpoczęcia organizacji toruńskiej biblioteki i niemal 20 lat odkąd przeprowadzone zostały tam pierwsze systematyczne badania proveniencyjne², nadal kryją w sobie wiele niespodzianek – i to nie tylko takich związanych z księgozbiorami historycznymi funkcjonującymi na terenie Pomorza i państw bałtyckich. Główną przyczyną powstania kolekcji starych druków toruńskiej uczelni jest II wojna światowa oraz zachodzący po niej proces zabezpieczania zbiorów druków i koncentracji ich w kilku wybranych ośrodkach, z których dalej były przekazywane do okaleczonej przez wojnę Biblioteki Narodowej do istniejących już bibliotek posiadających bogate zbiory (*casus* Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu), a także do księgozbiorów tworzonych przywołanych już po wojnie uczelniach³. Za sprawą tego procesu naruszeniu uległa ciągłość istnienia historycznych kolekcji działających od stuleci w swoich pierwotnych lokalizacjach i jeszcze do dziś budzi on kontrowersje. W dziejach bibliotek jest to jednak rzeczą całkowicie naturalną, że dochodzi do scalania oddzielnych kolekcji i proces dystrybucji tzw. „zbiorów zabezpieczonych” nie był w tym zakresie *novum* – o jego wyjątkowym charakterze może decydować natomiast skala całego przedsięwzięcia oraz ramy administracyjno-instytucjonalne, które zostały stworzone na jego potrzeby. Biblioteki naukowe, które istniały jeszcze przed końcem II wojny światowej, podobnie jak księgozbiory utworzone z mozaikowych zespołów proveniencyjnych tuż po wojnie, również charakteryzują się niejednorodną strukturą dawnych właścicieli. Wystarczy przywołać chociażby kolekcję starych druków Biblioteki Jagiellońskiej (dalej: BJ), w której nie znajdują się wszak druki wyłącznie należące wprost do krakowskiej wszechnicy, czy też – jedno z najbogatszych w Polsce – zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, w skład których wchodzi księgozbiory całego szeregu śląskich instytucji, które były przez tę księżnicę wchłaniane co najmniej od XIX stulecia.

Odtworzenie struktury proveniencyjnej księgozbioru stanowi nie lada wyzwanie (ale też i obowiązek opiekujących się nim bibliotekarzy)⁴, a zbiory starych druków toruńskiej uczelni stanowią tego doskonały przykład. Przeprowadzone w połowie lat 90. badania proveniencyjne zostały oparte praktycznie wyłącznie na dających się stosunkowo łatwo zidentyfikować cechach własnościowych, takich jak pieczęcie dawnych bibliotek i nalepki z sygnaturami znajdujące się na oprawach tomów, a także charakterystyczne dla niektórych kolekcji oprawy⁵. Nie były brane pod uwagę takie cechy własnościowe, jak chociażby odręczne wpisy znaj-

² M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999.

³ Zob. R. Nowicki, *Powojenna ochrona zbiorów bibliotecznych w Polsce w latach 1944–1955. Wybór źródeł*, Bydgoszcz 2013.

⁴ Por. M. Sipaytło, *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków*, Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi, t. 1: 1975, s. 9–30; L. Jarzębowski, *O potrzebie i metodach badań proveniencyjnych*, Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1982, cz. II, s. 101–118.

⁵ Zob. M. Strutyńska, *Struktura...*, s. 6.

dujące się w niektórych tomach, a przecież w wielu wypadkach to właśnie dzięki nim możliwe jest prześledzenie losów danego tomu zanim znalazł się on na półce w którejś z instytucjonalnych bibliotek i został tam opatrzony czytelną pieczętką. Takie selektywne podejście jest oczywiście zrozumiałe – wymaga szeregu kompetencji bibliologicznych i historycznych, a ich posiadanie nie zawsze musi być gwarancją powodzenia w prowadzonych poszukiwaniach. Odcyfrowanie wpisu własnościowego nie zawsze musi prowadzić do natychmiastowej identyfikacji właściciela, a brak zarówno ogólnopolskiej⁶, jak i międzynarodowej bazy proveniencji uniemożliwia połączenie fragmentów układanki, znajdujących się w jednym miejscu, z pozostałymi elementami spoczywającymi w innym, oddalonym czasami o setki kilometrów magazynie. Pewną nadzieję należy wiązać z rozwojem centralnych katalogów, takich jak NUKAT – czemu kilka lat temu dała wyraz Maria Strutyńska⁷ – jednak zarówno przed toruńskimi bibliotekarzami, jak i przed badaczami pracującymi w innych ośrodkach jest jeszcze długa droga do względnie całościowego opanowania struktury proveniencyjnej zbiorów historycznych. Bez tego rodzaju badań niemożliwe będzie nie tylko odtworzenie układu dawnych księgozbiorów instytucjonalnych, lecz także zostaną zahamowane badania czerpiące z ustaleń i metod dokonywanych na gruncie historii książki i bibliologii, w tym między innymi poszukiwania związane z księgozbiorami konkretnych, ważnych dla nauki, kultury, polityki, postaci historycznych, a których wyniki mogą stać się w przyszłości elementami „archeologicznej” mozaiki obrazującej metody pracy z książką i lektury w okresie nowożytnym.

W tego rodzaju poszukiwaniach istotną, choć niepodlegającą metodologicznemu opracowaniu, rolę odgrywa również przypadek. Od wiosny 2014 r. prowadzę w zbiorach starych druków i rękopisów Biblioteki UMK cyklicznie poszukiwania o charakterze proveniencyjnym. W pierwszej fazie miały one na celu wyodrębnienie rękopisów historycznych i astronomicznych związanych z tematyką prowadzonych przeze mnie badań nad środkowoeuropejskimi sporami o reformę kalendarza i chronologię biblijną. W dalszej kolejności podjąłem próbę wyłonienia ze zbiorów toruńskich korpusu druków z XVI i XVII w. (dzieł z zakresu historii powszechnej, kalendarzy, rozpraw i tablic chronologicznych, traktatów astronomicznych), które z uwagi na znajdujące się w nich glosy mogłyby posłużyć jako materiał ilustrujący recepcję interesujących mnie dyskusji na poziomie indywidualnej lektury i toczonej za pośrednictwem marginaliów dyskusji z тезami i faktami zawartymi w tekście drukowanym. Poszukiwania te obejmują szereg postaci ważnych dla nowożytnej historii intelektualnej, takich jak: Heinrich Loriti (Glareanus), Joseph Juste Scaliger, Gilbert Générard, Christoph Clavius, Isaac Casaubon, Denis Pétau, Sethus Calvisius, Athanasius Kircher, a także szereg figur zapomnianych, mających głównie charakter lokalny (przykładem jest tutaj

⁶ I. Wienczek, *Stare druki – o potrzebie portalu informacyjnego i ogólnopolskiej bazy proveniencji*, Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi, t. 6: 2012, s. 219–242.

⁷ M. Strutyńska, *Badania proveniencyjne starych druków w Bibliotece UMK w Toruniu*, Folia Toruniensia, t. 11: 2011, s. 53–60, tu s. 59–60.

Heinrich Nicolai związany z Gdańskiem i Elblągiem oraz związani z nowożytnym Görlitz i Górnymi Łużycami Abraham Frisius i Gottfried Scherdingier). Z uwagi na fakt, że w spory związane z prawidłowym datowaniem wydarzeń mających miejsce w starożytności, zwłaszcza zaś z chronologią życia Jezusa, zaangażował się w pewnym momencie Johannes Kepler (1571–1630)⁸ – niemiecki astronom i astrolog, współpracownik Tycho Brahe, czołowa postać nowożytnej nauki, autor takich rozpraw, jak *Mysterium cosmographicum*, *Astronomia nova*, *Harmonices mundi* oraz *Tablic Rudolfińskich* – postanowiłem przeglądnąć wszystkie znajdujące się w zbiorach BUT rozprawy sygnowane jego nazwiskiem. Dzięki temu napotkałem interesujący klocek intrologatorski, w którym nie zachowały się wprawdzie żadne ślady umożliwiające identyfikację jego dawnego właściciela, ale który z uwagi na swoją kompozycję – jest w całości złożony z rozpraw z zakresu chronologii i astronomii kalendarzowej – stanowi interesujące z punktu widzenia prowadzonych przeze mnie badań źródło⁹.

Wśród toruńskich *Keplerianów* znajduje się *Strena* – drobny, liczący zaledwie 24 strony i wydany tylko raz w XVII wieku druk formatu *in quarto*¹⁰. Toruński egzemplarz *Noworocznego podarku* jest połączony razem z inną pozycją – rozprawą Johanna Remmelina (1585–1632), matematyka działającego w Ulm¹¹, której polemiczne ostrze wymierzone zostało w tezy Johannesa Faulhabera (1580–1635)¹². *Strena* wraz z *Numerus figuratus* tworzą razem nieoprawioną zszywkę, która obecnie jest przechowywana w teczce przygotowanej we współczesnym warsztacie intrologatorskim¹³. Stan zachowania tych dwóch druków oraz pewne poszlaki wskazują na drogę, jaką odbyły, zanim dotarły do Torunia, a także na fakt, że w XVII w. były elementami większej całości przygotowanej przez intrologatora na zlecenie nabywcy. Oba druki są mocno zniszczone: w pewnym momencie musiały

⁸ Zob. M. W. Burke-Gaffney S.J., *Kepler and the Jesuits*, Milwaukee 1944; A. Grafton, *Chronology, Controversy, and Community in the Republic of Letters. The Case of Kepler*, [w:] *idem*, *Worlds Made by Words. Scholarship and Community in the Modern West*, Cambridge, MA–London 2009, s. 114–136 i 371–390. Kwestię tę całkowicie marginalnie ujmują polski biograf Keplera – zob. J. Kierul, *Kepler*, Warszawa 2007 (Biografie Sławnych Ludzi), s. 255.

⁹ BUT, sygn. Ob.7.II.628–633; zawartość klocka tworzą: *De vero nativitatis anno* Setha Calvisiusa (Lipsk 1613); dwa druki Keplera – *De vero anno* (Frankfurt 1614) oraz *Ad epistolam Sethi Calvisii responsio* (Frankfurt 1614), *Chronologiae secundum normam Sacrae Scripturae conformandae ac corrigendae* *ἰχνογραφία* Abrahama Frisiusa (Görlitz 1613), *Ternarius chronologiae sacer* Gottfrieda Scherdingera (Görlitz 1613) oraz *Dissertatio de calendarii emendatione* Erasma Schmidta (Wittenberga 1613). Nie zachowała się oryginalna oprawa, jednak fakt, że wszystkie tytuły ukazały się w latach 1613–1614 oraz wykonany przez siedemnastowieczną rękę spis treści klocka, znajdujący się na *verso* przedniej karty ochronnej, przemawia za tym, że zostały one razem oprowiane już w drugiej dekadzie XVII stulecia. Z punktu widzenia bibliologii klocek ten stanowi interesujący przykład tematycznego komponowania tego rodzaju zbiorów pism pomniejszych zarówno przez intrologatorów i księgarzy, jak i indywidualnych właścicieli. Jak pokazują niedawno przeprowadzone badania, tego rodzaju sąsiedztwo tekstów w obrębie jednego klocka mogło mieć duże znaczenie dla dalszej pracy naukowej lub twórczości jego właściciela; zob. J. T. Knight, *Bound to Read. Compilations, Collections, and the Making of Renaissance Literature*, Philadelphia 2013 (Material Texts). Praca Knighta odnosi się do twórczości literackiej i należy zauważyć, że na gruncie historii nauki do tej pory tego rodzaju ustaleń nie stosowano.

¹⁰ J. Kepler, *Strena seu de nive sexangula*, Frankfurt nad Menem 1611 (VD17 23:286862M); zob. wyd. kryt. w: J. Kepler, *Gesammelte Werke*, unter der Leytung von W. von Dyck und M. Caspar, Bd. *Kleinere Schriften 1602–1611*. *Dioptrice*, hrsg. von M. Caspar und F. Hammer, München 1941, s. 259–280; wyd. pol. J. Kepler, *Noworoczny podarek albo o sześciokątnych płatkach śniegu*, wstęp Z. Pogoda, przeł. D. Sutkowska, wyd. II, Warszawa 2014 (Biblioteka Klasyków Nauki).

¹¹ J. Remmeling, *Numerus figuratus, sive arithmetica analytica*, [Nürnberg]: sn., 1614 (VD17 23:000233S).

¹² Nt. Faulhabera zob. I. Schneider, *Johannes Faulhaber, 1585–1635. Rechenmeister in einer Welt des Umbruchs*, Basel–Boston–Berlin 1993 (Vita Mathematica, 7).

¹³ Toruń, BUT, sygn. Ob.7.II.7268–7269.

ulec zalaniu, ponieważ w górnych partiach zszywek widoczna jest duża plama wilgoci. Brzegi kart są ponadrywane, a szczególnie sfatygowana jest karta tytułowa rozprawki Keplera. Arkusze są również ponadrywane przy szyciach, a z tych ostatnich wystają pojedyncze, postrzępione nici. Druki są zachowane w oryginalnym rozmiarze i nic nie wskazuje na to, aby były przycinane w celu dopasowania ich do klocków o wymiarach mniejszych niż standardowy format *in quarto*.

Druki trafiły do zbiorów BUT w roku 1968, na co wskazują dwie etykiety jednego z antykwariatów „Domu Książki”¹⁴ (numery katalogowe E 275876 i E 267397) przyklejone do *recto* niezadrukowanej karty ochronnej zamykającej zszywkę oraz numery akcesji bibliotecznego, również datowane na ten rok (akc. stdr. 2276 K. 2721/68) znajdujące się na *verso* karty tytułowej (= k. [A]v) *Streny* Keplera. Najprawdopodobniej właśnie ze względu na fakt, że zszywka z tymi dwiema pozycjami stanowiła część rozerwanego klocka introligatorskiego, etykiety z antykwariatu i wpisy dokonane przez toruńskich bibliotekarzy są *de facto* jedynymi znakami własnościowymi – na kartach brak starych pieczętek, dawnych sygnatur, czy też wpisów własnościowych, które mogły się zachować we wcześniejszych pozycjach współtworzących klocek.

Jedynymi śladami świadczącymi o tym, że dziełka Keplera i Remmelina były wykorzystywane „w epoce”, są drobne marginalia, podkreślenia i skreślenia wykonane brązowym atramentem, które znajdują się na kartach z zakresu A2r–A4v, karcie B2v *Streny*, na kartach Ar, B3v, B4r, C4r oraz na odwrocie tylnej karty ochronnej. Niektóre z marginaliów zostały najprawdopodobniej zalane, przez co są mniej wyraźne od pozostałych (dotyczy to zapisków na k. B2v *Streny* oraz B3v i B4r dziełka Remmelina), natomiast najtrudniejsze do odczytania są wykonane o wiele większymi literami zapiski i obliczenia znajdujące się na *verso* tylnej karty ochronnej.

Przy tak szczątkowych zapiskach i braku informacji odnośnie do wcześniejszych losów tych dwóch pozycji nie powinien dziwić fakt, że ich nowożytna proveniencja nie była do tej pory ustalona, bo jest to zadanie niewykonalne przy stosowaniu tradycyjnych metod badań proveniencyjnych, a wydaje się nawet, że istnienie bazy obrazów, zawierającej próbki pisma, również mogłoby się okazać w tym wypadku narzędziem niewystarczającym. I to właśnie w tym miejscu decydującą rolę odgrywa przypadek, dzięki któremu, po zapoznaniu się z zapiskami znajdującymi się w dwóch toruńskich drukach, mogę stwierdzić, że zostały one wykonane przez Jana Brożka (1585–1652), krakowskiego matematyka, astronoma, teologa i lekarza, jedną z czołowych postaci polskiej nauki 1. połowy XVII w.¹⁵ Nie od dziś wiadomo, że znaczenie Brożka dla historii intelektualnej Rzeczypos-

¹⁴ Zob. G. Nieć, *Antykwariaty Przedsiębiorstwa Państwowego „Dom Książki” w latach 1951–1989 w świetle polskiej prasy księgarskiej*, Roczniki Biblioteczne, R. 56: 2012, s. 137–171.

¹⁵ Podstawowymi opracowaniami nt. biografii i dokonań naukowych Brożka są w dalszym ciągu: J. N. Franke, *Jan Brożek (J. Broscius), akademik krakowski 1585–1652. Jego życie i dzieła, ze szczególnym uwzględnieniem prac matematycznych*, Kraków 1884 oraz H. Barycz, *Wstęp*, [w:] J. Brożek, *Wybór pism*, oprac. H. Barycz, Warszawa 1956, t. 1, s. 5–119 oraz J. Dianni, *Wstęp*, [w:] J. Brożek, *Wybór pism...*, t. 2, s. 5–33. Nie istnieje nowoczesne całościowe ujęcie jego biografii i twórczości, które scalałoby dotychczasowe ustalenia i jednocześnie byłoby oparte na źródłach wcale niewykorzystanych lub wykorzystanych do tej pory jedynie częściowo.

spolitej Obojga Narodów nie wyczerpuje się wyłącznie w pracach, które ogłosił drukiem, ale równie ważne są częściowo jedynie wykorzystane przez badaczy materiały pozostawione przez niego w postaci rękopisów mających postać zarówno roboczych notatników, jak i notatek umieszczonych na kartach książek, które posiadał lub z których korzystał jako profesor Collegium Maius krakowskiej wszechnicy¹⁶.

Powyższe rozróżnienie pomiędzy „posiadaniem” a „korzystaniem” z książek bierze się z faktu, że istnieje sporo tomów zachowanych w zbiorach BJ, w których znajdują się zapiski uczonego, jednak nie noszą one żadnych cech charakterystycznych dla tomów zdobytych przez niego celem włączenia ich do prywatnego księgozbioru: nie znalazł się w nich wpis własnościowy czy Brożkowy ekslibris ani też nie zostały oprawione w charakterystyczny dla znacznej części posiadanych przez niego woluminów sposób. Granica pomiędzy roboczą biblioteką uczonego a księgozbiorem Kolegium Większego musiała być stosunkowo płynna, natomiast sam Brożek praktykę adnotowania niektórych tomów, których nie posiadał na własność, mógł traktować jako tworzenie punktów orientacyjnych dla późniejszych użytkowników¹⁷.

O tym, że marginalia należą do Brożka, można orzec na podstawie porównania pewnych cech charakteryzujących jego pismo i jego sposób adnotowania tekstów wydanych drukiem:

- 1) na k. A4r *Streny* Keplera pojawia się na marginesie formuła „nota bene” zapisana za pomocą ligatury „NB”, w której druga pionowa kreska w literze N stanowi jednocześnie grzbiet litery B – tego rodzaju zapis można znaleźć w wielu *libri annotati* z księgozbioru Brożka i stanowi on jedno z najczęściej stosowanych przez niego oznaczeń, np. w zachowanych w zbiorach BJ egzemplarzach pism Piotra Ramusa *Commentariorum de religione christiana*¹⁸ oraz *Geometriae libri XXVII*¹⁹ (zob. ryc. 1a–1c);

¹⁶ Na konieczność wykorzystania tych zapisków wskazywał już Franke, podkreślając w zakończeniu swojej monografii kilka kodeksów z zapiskami Brożka (por. op. cit., s. 256–262), poruszał to zagadnienie również L. Hajdukiewicz, *Niezany inwentarz instrumentarium i biblioteki Jana Brożka z roku 1657*, *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, 1968, Seria A, z. 12, s. 303–325, i chociaż w edycji Barycza i Dianni znalazło się sporo przełożonych na język polski zapisków Brożka rozproszonych po różnych kodeksach i drukach przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej, studia na temat warsztatu badawczego Kurzelowity cechują się fragmentarycznością i rozproszeniem. Ich scalenie umożliwił dopiero publikacja katalogu biblioteki Brożka. Co więcej, w niektórych nowszych opracowaniach poświęconych Brożkowi istnienie jego marginaliów jest nadal jedynie sygnalizowane bądź wykorzystywane okazjonalnie; por. J. Chroboczek, *Jan Brożek. Mathematician, Astronomer and Biographer of Copernicus (1585–1652)*, *The Polish Review*, Vol. 55: 2010, No. 2, s. 169–193; idem, *Three Letters on Copernicus published by Joannes Broscius in 1618*, *Sudhoffs Archiv*, Bd. 97: 2013, Heft 1, s. 1–20.

¹⁷ Wydaje się, że legatowe zapisy „Pro astrologo ordinario Academiae Cracoviensis”, które można odnaleźć w wielu krakowskich tomach, w połączeniu z adnotacjami Brożka można interpretować właśnie jako świadome tworzenie takiego przewodnika po treści, który miałby służyć dalszej dydaktyce i pracy naukowej następcy (następców) Brożka na katedrze. Na temat praktyki objaśniania i ułatwiania odbioru tekstu za pomocą marginaliów zob. *Henricus Glareanus's (1488–1563). Chronologia of the Ancient World. A Facsimile Edition of a Heavily Annotated Copy Held in Princeton University Library*, introduction and transcription A.T. Grafton and U. Leu, Leiden–Boston 2014 (*Studies in Medieval and Reformation Traditions*, 177), s. 23, 32 i n.

¹⁸ Frankfurt: haeredes Andreae Wecheli, 1583, s. 15; egz. BJ Mag. St. Dr. Cimelia 1575.

¹⁹ Hanoviae: Guilielmus Antonius, 1604, s. 15; egz. BJ Mag. St. Dr. Mathesis 1567.

- 2) charakterystyczny sposób zapisu cyfr w układzie nautycznym – w wypadku toruńskiego druku widoczny na k. C4r dziełka Rammelina (marg. „10896”²⁰) i łatwe do porównania z obliczeniami znajdującymi się również chociażby w przywołanej wyżej *Geometrii* Ramusa (zob. ryc. 2a–b);
- 3) rozciągnięty sposób zapisu łacińskiego dyftongu „ae” tak, że przypomina on pochyloną i spłaszczoną ósemkę – por. zapis wyrazu „Nugae” na marginesie k. B3v w *Numerus figuratus* oraz zapis słowa „Apologiae” na stronie tytułowej należącego do Brożka *Kalendarza prawdziwego Cerkwi Chrystusowej* Jana Dubowicza²¹ (zob. ryc. 3a–b);
- 4) sposób zapisu litery N: Brożek nie kreślił jej jednym pociągnięciem, tylko tworzył ją z trzech oddzielnie stawianych kresek, co widać m.in. na k. A2v *Streny* Keplera, jak i chociażby na k. 18v jednego z rękopisów przechowywanych w Krakowie²² (zob. ryc. 4a–b);
- 5) dukt pisma, charakteryzujący się brakiem połączeń pomiędzy poszczególnymi literami, nierównym układem liter, ostrym kształtem poszczególnych znaków – charakterystyka ta w wypadku pisma Brożka odnosi się zarówno do jego zapisków łacińskich, jak i polskich, jednak z uwagi na fakt, że najdłuższy zapis w dwóch toruńskich drukach został wykonany w języku polskim (*Strena*, k. A3v: „Nie chuchaj, aby się śnieg nie rozpułnął”²³), najlepiej zestawić go z zapisami z diariusza Brożka zachowanymi w jego egzemplarzu *Efemeryd* Davida Tosta (Origanusa)²⁴ (zob. ryc. 5a–b).

Wszystkie te zbieżności składają się, w moim przekonaniu, na niepodważalny dowód na to, że zapiski w dwóch przechowywanych w zbiorach BUT drukach zostały wykonane *manu Broscii*. Do tej pory wiadomo było, że głównym miejscem, w którym znajdują się *Brosciana*, jest BJ: to tam znajduje się ogromnych rozmiarów księgozbiór Jana Brożka z cennymi dla historii nauki notatkami, a w zbiorach Oddziału Rękopisów przechowywane są zarówno jego autorskie rękopisy (notatniki naukowe, diariusz obejmujący swoim zakresem znaczną część jego biografii) oraz dawniejsze manuskrypty, na których pozostawił swoje adnotacje. Dzięki badaniom proveniencyjnym prowadzonym w Dziale Starych Druków Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz Gabinetecie Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (dalej: BUW) wiadomo było od jakiegoś czasu, że pojedyncze egzemplarze książek zawierających marginalia Brożka można odnaleźć również w tamtejszych zbiorach. W zbiorach wrocławskich odnaleźć można 3 pozycje z adnotacjami krakowskiego uczonego: jest to rozprawa astronomiczna

²⁰ Wspomniana notatka towarzyszy następującemu tekstowi: „Primum inquire tres columnae Proportionis Numeros, quorum summa nostri Numeri Radicem Trigonaem, eorum autem sursolidorum collectum Numerum Myriaschiliaoctosiahenneniconahexagonalem” i stanowi zapis liczebnika znajdującego się na końcu tej frazy.

²¹ Wilno: w drukarni ojców Bazylianów, 1644, k. tyt., egz. BJ Mag. St. Dr. 36408 I.

²² Kraków, BJ, rkps 2665 II, k. 18v.

²³ Zapis w transkrypcji; zapis oryg. „Nie chuchaj aby sie snieg nie rozpułnał”.

²⁴ Kraków, BJ, rkps 3048b, k. 244r.

Konrada Dasypodiusa wraz z tabelami astronomicznymi²⁵, krakowski druk Szymona Halicjusza z 1617 r.²⁶ oraz polemiczne dziełko Christopha Ricciusa²⁷. Z kolei w zbiorach BUW znajdują się trzy pozycje: jedna, o której istnieniu wiadomo było od dawna, a mianowicie *Dissertatio de cometa Astrophili* Brożka z jego zapiskami na karcie ochronnej²⁸, oraz dwie łacińskie edycje rozpraw Masha'allaha ibn Atharī, żyjącego w VIII w. w Persji żydowskiego astrologa, których powiązanie z Brożkiem zostało ustalone dopiero niedawno²⁹, w toku prac nad kolejnym tomem *Katalogu druków XVI wieku*³⁰. Druki te wydostały się z BJ najprawdopodobniej w XIX w., choć droga, jaką odbyły, jest trudna – o ile nie niemożliwa – do ustalenia. Należy jednak przypuszczać, że to właśnie wtedy, w okresie, kiedy pod rządami Karola Estreichera starszego zaczęto wprowadzać nowy, dziedzinowy układ druków, w wyniku czego doszło do nieodwracalnego procesu niszczenia oryginalnych, nowożytnych klocków introligatorskich składających się z dzieł o różnej, niedającej się objąć za pomocą jednej kategorii naukowej, tematyce. Czy jednak wtedy opuściły również mury krakowskiej biblioteki, czy też doszło do tego później, już w 1. połowie XX w. – tego nie podobna ustalić. Identyfikacja zapisków z tomików toruńskich, jako śladów lektury pozostawionych przez krakowskiego astronoma, powinna stanowić sygnał, że *libri annotati* z księgozbioru Brożka (*resp.* tomów ze zbiorów BJ zawierających jego adnotacje, choć formalnie niebędących jego własnością) należałoby również szukać w bibliotekach przechowujących „zbiory zabezpieczone”, a nie tylko w księgozbiorach, w wypadku których zachowały się XIX-wieczne świadectwa potwierdzające wpłynięcie do nich tego rodzaju druków.

Jest to naturalnie wyzwanie trudne do realizacji i – z uwagi na fakt, że przeważająca część tego zbioru nadal jest przechowywana w pierwotnym miejscu jego powstania – może wydawać się przedsięwzięciem marginalnym. Odnalezienie jeszcze jednego *Broschium* nie ogranicza się jednak – zwłaszcza w tym konkretnym przypadku – do sposobności do uzupełnienia rejestru Brożkowej biblioteki i otwiera, w moim przekonaniu, nową perspektywę badań szczegółowych związanych z metodami pracy Brożka. Tak jak bowiem analizie poddano do tej

²⁵ C. Dasypodius, *Hypotyposes orbium coelestium quas appellant theoricas planetarum...*, Strassburg 1568, sygn. BOss. XVI. O 1297 (por. Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVI, z materiałów rejestracyjnych zebranych zespołowo pod kierownictwem K. Zatheya opracowała M. Bohonos, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, poz. 1160, egz. b).

²⁶ S. Halicius, *Illrmo et mdmo dno d. Martino Szyszkowski...*, Cracovia 1617, sygn. BOss. XVII–1333 (por. *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVII*, t. 2: D–H, oprac. B. Górską i W. Tyszkowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, poz. 2474, egz. a).

²⁷ Ch. Riccius, *Constantis Sinceri Spongia in Elisei Aurimontani epistolam contra Dantiscanos nuper editam*, sl. st., 1638, sygn. BOss. XVII–2864 (por. *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVII*, t. 6: oprac. W. Tyszkowski, Wrocław 1995, poz. 6087).

²⁸ J. Broscius, *Dissertatio de cometa Astrophili*, Cracovia 1619, sygn. BUW Sd.712.76.

²⁹ Messahalal, *De elementis et orbibus coelestibus liber atiquus ac eruditus...*, Norimbergae 1549, sygn. BUW Sd.604.1678 adl. oraz Messahalal, *Libri tres nunc primum...editi a Ioachimo Hellero*, Norimbergae 1549, sygn. BUW Sd.604.1679 adl.; por. korespondencja elektroniczna z Marianną Czapnik (Gabinet Starych Druków BUW) nt. identyfikacji pisma Brożka, 11–13 II 2014. Marginalia zachowane w tomach nie zostały wykonane ręką Brożka. Obie pozycje tworzą razem klocek introligatorski, w którym brak trzeciej części, a którą Brożek wymienił w spisie zawartości klocka sporządzonym na k. tytułowej *De elementis*, określając ją jako „Hispalensis Epitome” – chodzi zatem najprawdopodobniej o następującą pozycję: J. Hispalensis, *Epitome totius astrologiae...*, Norimbergae 1549, VD16 J 766).

³⁰ Zob. *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, cz. 1–2, oprac. T. Komender, Warszawa 1994; *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 2, oprac. T. Komender, H. Mieczkowska, M. Cubrzyńska-Leonarczyk, Warszawa 1998.

pory m.in. to, w jaki sposób krakowski astronom czytał teksty autorów starożytnych, do czego służyły mu rozprawy Witruwiusza oraz w jaki sposób kształtowały się jego poglądy na doktrynę Piotra Ramusa³¹, tak też teraz otwierają się możliwości dalszych poszukiwań związanych z procesem powstawania i kształtowania się jednej z prac Brożka, która ukazała się drukiem.

W wypadku kilku adnotacji znajdujących się w *opusculum* Remmelina³², niemożliwe jest ustalenie, czy i w jaki sposób wiązać ją należy z dociekaniem prowadzonymi przez samego Brożka. Być może ślady krytycznej, naznaczonej sceptycyzmem tyleż w stosunku do autora, co względem całego dzieła, lektury, świadczą o tym, że uznał tę rozprawę za niewartą dalszego wykorzystania w swojej pracy (ryc. 6)³³. Wniosek taki (lub jego przeciwieństwo) będzie jednak uprawiony wówczas, gdy zostaną poddane analizie inne rękopisy i notatki Kurzelowity – to jednak będzie możliwe dopiero po opracowaniu katalogu jego biblioteki oraz ponownej analizie rękopisów matematycznych zachowanych w Krakowie.

O wiele bardziej obiecujący wydaje się wątek związany z drukiem Keplera. W roku 1611 w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka ukazała się drobna rozprawka Kurzelowity *Problema geometricum*³⁴. Problem, jaki spróbował w niej rozwiązać liczący sobie wówczas 26 lat Brożek, został wywiedziony z obserwacji przyrodniczej w nadziei na to, że matematyczna analiza struktury plastra miodu przyniesie nie tylko „poznanie prawdziwych zasad”, ale doprowadzi także do odkrycia „korzyści, jakie mogłoby z nich odnieść życie zwykłych ludzi”³⁵. Brożek zawarł w tej liczącej 7 kart rozprawce dowód na to, że zachowanie pszczół i to, że konstruują one plastry w oparciu o sześciokąty foremne, nie jest ani dziełem przypadku, ani też nie ma uzasadnienia w owadziej anatomii³⁶, tylko jest wynikiem obowiązywania uniwersalnych praw matematyki w całej naturze. Ta bowiem, uważał Brożek, „stworzyła do geometrii nie tylko ludzi, lecz także nierozumne stworzenia”³⁷. Po takim krótkim *accessus ad auctores*, w którym oprócz przytoczonych wyżej fragmentów pojawia się szereg odniesień do starożytnych geometrów i filozofów,

³¹ Zob. E. Pytlarz, *Jak czytał Witruwiusza polski matematyk Jan Brożek?*, Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej, 1998, nr 1–2, s. 23–41; J. Gruchała, *Lektury antyczne Jana Brożka (w świetle rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej)*, Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej, R. 28: 1978; J. Gruchała, *Piśmiennictwo zachodnioeuropejskie i polskie w lekturach Jana Brożka (na podstawie rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej)*, Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej, R. 29: 1979; M. Choptiany, *Jan Brożek, czytelnik Piotra Ramusa. Rekonesans*, Rocznik Biblioteki Narodowej, R. 44: 2013, s. 137–176, idem, „*Adeste omnes Logicae et Mathematicae Musae*”. *Jana Brożka* Apologia pro Aristotele et Euclide (1652) i problem antyramizmu w Akademii Krakowskiej, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, R. 59: 2014, s. 7–61.

³² Zob. J. Remmelin, *Numerus figuratus...*, k. B3v, podkr. „Cum autem plurimi sciorum etiam 1 & 2 addita, tria conficere, credere nolint, aliquid addam” oraz marg. „Nugae ociosis hominibus placuere” oraz cytowane już podkr. i marg. na k. C4r.

³³ Ibidem, k. tyt. [= k. Ar], tekst skreślony trzema liniami biegnącymi po skosie: „Hic Dn. Iohannis Faulhaberi logistae Ulmensis ars, quam ex Biblicis hausit numeris, detegitur, et simul in proemio ipsius antagonistae charta famosa refutatur” oraz marg. „Vanitas vanitatum”.

³⁴ J. Broscius, *Problema geometricum, in quo ex geometriae fundamentis vera et propria causa redditur, quare, apes hexagona figura favos construant*, Cracovia 1611, egz. BOss. XVII–847 (unikat wg Estr. XIII, 365); wyd. pol.: J. Brożek, *Dlaczego pszczoły budują plastry w formie komórek sześciokątnych?*, [w:] idem, *Wybór pism...*, t. 2, s. 52–63.

³⁵ Cyt. za: J. Brożek, *Dlaczego...*, s. 52.

³⁶ Por. ibidem, s. 53–54: „Warron i Pliniusz uważają za przyczynę tego liczbę ich nówek. [...] Ale ta właśnie sprawa budzi wątpliwości. Jeżeli dane jest pszczołom sześć nówek, aby mogły zbudować sześciokąt w plastrze, to dlaczego nie cztery nówki, ab utworzyły kwadrat, albo osiem, aby powstał ośmiokąt?”.

³⁷ Ibidem, s. 54.

Brożek w dziewięciu tezach uzupełnionych ilustracjami dowodzi, że tylko trzy wielokąty foremne: trójkąt, kwadrat i sześciokąt są jedynymi figurami, które można połączyć ze sobą na płaszczyźnie tak, aby miały jeden wierzchołek wspólny, z tych zaś trzech figur sześciokąt może mieć największą powierzchnię (w ujęciu planimetrycznym) lub pojemność (w ujęciu stereometrycznym – ważnym tutaj z uwagi na „pszczelarski” punkt wyjścia)³⁸.

Brożek swoją pracę rozpoczął, mające trwać jeszcze przez następnych pięć dekad, badania z zakresu geometrii figur foremnych, kontynuowane m.in. w wydanej w roku 1615 korespondencji naukowej z Adriaanem van Roomen (1561–1615)³⁹ i rozwijanej z przerwami aż do jego ostatniej rozprawy – *Apologii Arystotelesa i Euklidesa przeciwko Piotrowi Ramusowi i innym*⁴⁰. Rozprawą swoją Brożek zaciągnął intelektualny dług nie tylko u starożytnych matematyków (Euklidesa, Archimedesza, Pappusa, Serenusa, Teodozjusza z Trypolisu), których wymienia w liście dedykacyjnym skierowanym do wojewody kijowskiego, Jana Żółkiewskiego, ale także w dopiero co wydanej rozprawce, którą była właśnie *Strena* Jana Keplera. Można wręcz przypuszczać, że to właśnie lektura *Noworocznego podarku* stanowiła jeden z głównych bodźców, za sprawą których Brożek zajął się rozwiązywaniem problemu układu sześciokątów na płaszczyźnie, albowiem już w tekście Keplera odnaleźć można analogie pomiędzy harmonijnym układem kształtów w płatku śniegu a układem komórek w plastrze miodu. Różnica pomiędzy tymi rozprawkami jest taka, że dowody przeprowadzone przez Brożka nie zostały osadzone przezeń w szerszej przedstawionej wizji „przezornej” natury – na to jeszcze było za wcześnie, jego kariera naukowa dopiero się rozpoczynała, w przeciwieństwie do starszego o dekadę Keplera, któremu w zakończeniu *Podarku* pisał, że „z tego niemal Niczego [udało mu się stworzyć] cały świat”⁴¹, autoironicznie nawiązując do kręgów, jakie zatoczyła jego myśl na tych kilkunastu kartach, zahaczając o kluczowe zagadnienia jego metafizyki i kosmologii, w której geometria figur i brył foremnych odgrywała fundamentalną rolę⁴². Brożek wprawdzie nie przywołuje na kartach *Problema geometricum* nazwiska Keplera, jednak bliskość czasowa, poruszenie pokrewnego zagadnienia, a wreszcie – materialny dowód w postaci toruńskiego egzemplarza *Streny* – każą wiązać publikację jego rozprawki z *opusculum* astronoma działającego na dworze Rudolfa II Habsburga. Jednocześnie *Problema* stanowi przegląd innych lektur Kurzelowity, z którego

³⁸ Por. J. N. Franke, *Jan Brożek...*, s. 175–177 oraz J. Dianni, *Jan Brożek (Joannes Broscius), akademik krakowski (1585–1652)*, Warszawa 1949, s. 17.

³⁹ *Epistolae ad naturam ordinarum figurarum plenius intelligendam pertinentes*, Cracovia 1615; wyd. pol. *Listy dotyczące pełniejszego zrozumienia własności figur foremnych*, [w:] *Wybór pism...*, t. 2, s. 64–72; zob. również P. P. Bockstaele, *The Correspondence of Adriaan van Roomen*, Lias, 1976, Vol. III, Issue 1, s. 85–129 oraz 1976, Vol. III, Issue 2, s. 249–299.

⁴⁰ J. Broscius, *Apologia pro Aristotele et Euclide contra Petrum Ramum et alios*, Dantisci 1652; fragm. w tłumaczeniu na j. pol. w: *Wybór pism...*, t. 2, s. 225–278.

⁴¹ Zob. J. Kepler, *Noworoczny podarek...*, s. 67.

⁴² Zob. Z. Pogoda, *Wstęp*, [w:] J. Kepler, *Noworoczny podarek...*, s. 7–40 oraz J. Włodarczyk, *Dusza Ziemi, fizyka niebieska, fizyka ziemiska*, [w:] ibidem, s. 79–86. Na temat *Streny* zob. C. Schneer, *Kepler's New Year's Gift of a Snowflake*, Isis, 1960, Vol. 51, No. 4, s. 531–545. Na temat Keplerskiej kosmologii zob. P. J. Boner, *Kepler's Cosmological Synthesis. Astrology, Mechanism and the Soul*, Leiden-Boston 2013 (History of Science and Medicine Library, 39 – Medieval and Early Modern Science, 20).

można by zrobić użytek w dalszych badaniach, próbując odnaleźć w należących do niego egzemplarzach dzieł Platona, Arystotelesa, Plutarcha, Warrona, Plińskiego, Johannesa Müllera (Regiomontanus), Mikołaja Kopernika i Christopa Claviusa takie adnotacje, które mogłyby pozwolić na powiązanie ich z procesem powstawania tej wczesnej acz błyskotliwej rozprawki. Na obecnym etapie mamy do dyspozycji jedynie Keplerowskie *paene Nihil*: drobne korekty⁴³, kilka dłuższych podkreśleń⁴⁴, kilka marginaliów osobiście skupionych wokół wykorzystywanego przez Keplera konceptu „niczego”⁴⁵ i – świadczący o Brożkowym poczuciu humoru – zapis w języku polskim, będący *de facto* również swobodną próbą translatorską: „Nie chuchaj, aby się śnieg nie rozpułnął”⁴⁶.

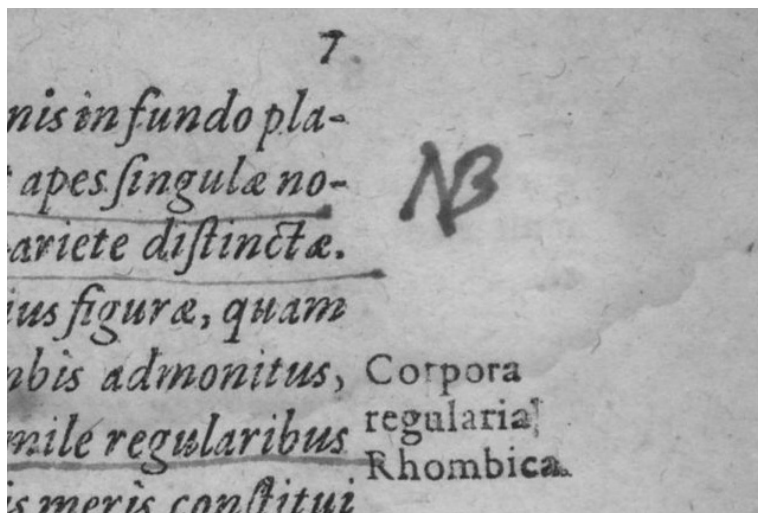
Waga toruńskiego znaleziska, stanowiącego jeszcze jeden pomost pomiędzy istniejącymi dopiero od okresu powojennego zbiorami ksiąźnicy uniwersyteckiej a księgozbiorem mającymi wielowiekową, powstałą w wyniku dziejowych nawarstwień tradycję – w tym wypadku BJ – mogłaby zostać przyrównana do płatka śniegu: wszak to zaledwie bibliograficzna *minutia*. Drobiazg ów jednak być takim przestaje, gdy umieści się go w szerszej perspektywie, a mianowicie w ramach takiego ujęcia, w którym całość Brożkowego księgozbioru stanowi dynamiczną sieć odniesień, które rozwijały się w czasie, wraz z ewolucją jego poglądów i rozwojem kompetencji, a także wraz z kolejnymi zadaniami badawczymi, których rozwiązania się podejmował. Tylko w ramach szeroko zakrojonego projektu poświęconego warsztatowi naukowemu Kurzelowity, w ramach którego metodologia historii książki i czytelnictwa została by połączona z wiedzą i metodami badań wypracowanymi na gruncie historii idei i kulturowej historii nauki, ów płatek śniegu będzie mógł stać się znaczącym elementem większej i o wiele bardziej złożonej konstelacji tekstów.

⁴³ Por. J. Kepler, *Strena*, k. A4v, skr. „Pisani qua[m] figura[m] exprimantur” i kor. „Pisa in”.

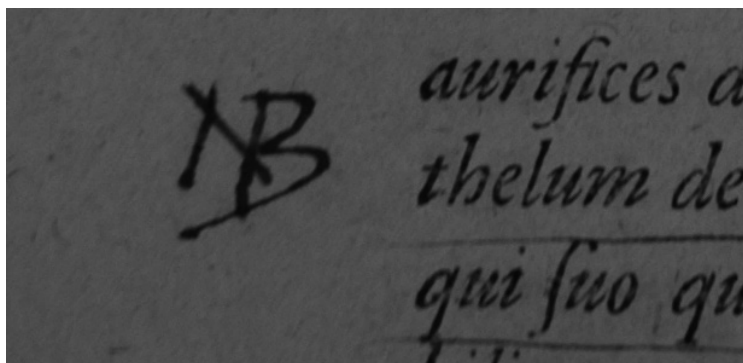
⁴⁴ Por. ibidem, k. A4r, podkr. „Ita sit ut apes singulae novem habeant vicinas, a qualibet uno communi pariete distinctae” oraz marg. „NB”; podkr. „Quibus ego Rhombis admonitus, cepi in Geometria inquirere, num quod Corpus simile regularibus quinq[ue] et Archimedeis quatuordecim, ex rhombis meris constitui possit”; podkr. „Sed primo haec est communis proprietates cum cubo, quod ut anguli octo cuborum octonorum circa idem punctu[m] coaptati locum omnem explent, nullo relicto vacuo, sic Rhombici primi, obtusi seu trilateri anguli quaterni idem praestent, et quadrilateri anguli seni similiter”.

⁴⁵ Por. ibidem, k. A2v, marg. „Nichts”.

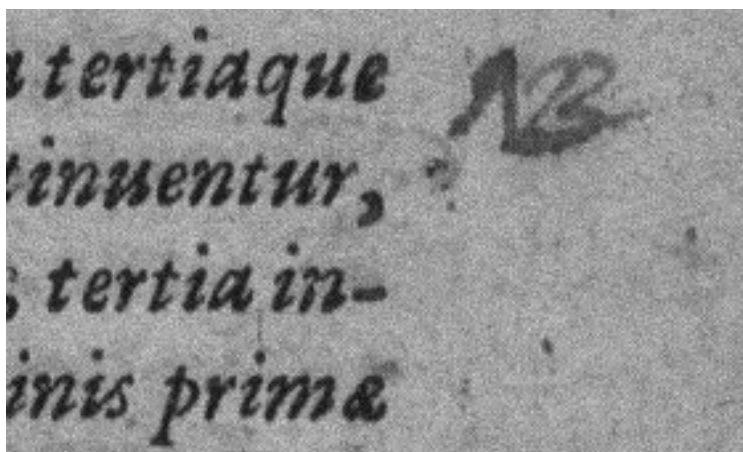
⁴⁶ Por. ibidem: „Accipe igitur hanc Nihili accessionem sereno vultu, et si saepis, avimam contine, ne denuo nihil accipias”; J. Kepler, *Noworoczny podarek...*, s. 46: „Wróćmy do patrona, dopóki noworoczny podarek istnieje, gdyż pod wpływem ciepła ciała może obrócić się w nicość”.

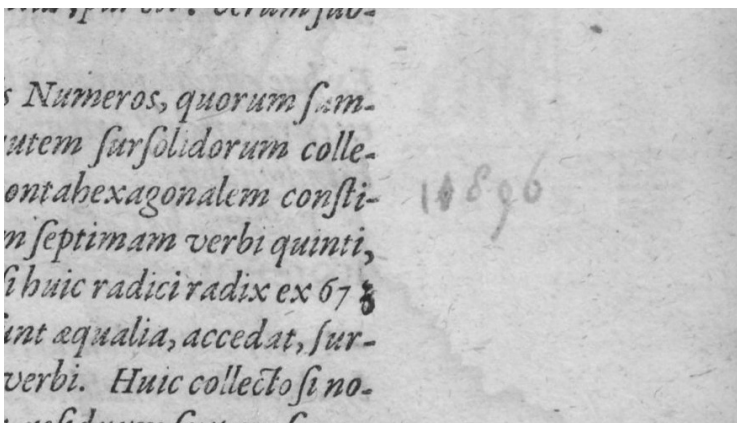
Ryc. 1a. Przypisywana Janowi Brożkowi ligaturowa adnotacja „N[ota] B[ene]” na k. A4r *Streny* Keplera (Toruń, BUT, Ob.7.II.7268, fragment)

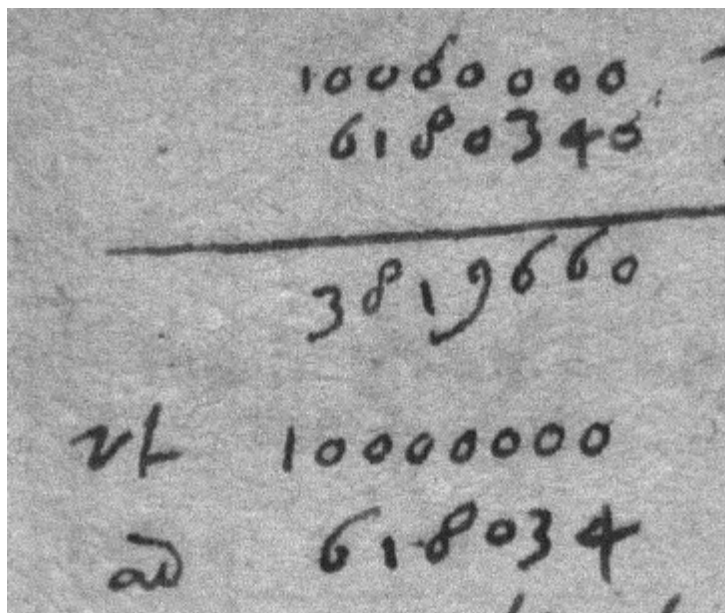
Ryc. 1b. Wykonana *manu Broscii* zapiska „NB” na s. 15 *Commentariorum de religione christiana* Piotra Ramusa (Kraków, BJ, Mag. St. Dr. Cimelia 1575, fragment)

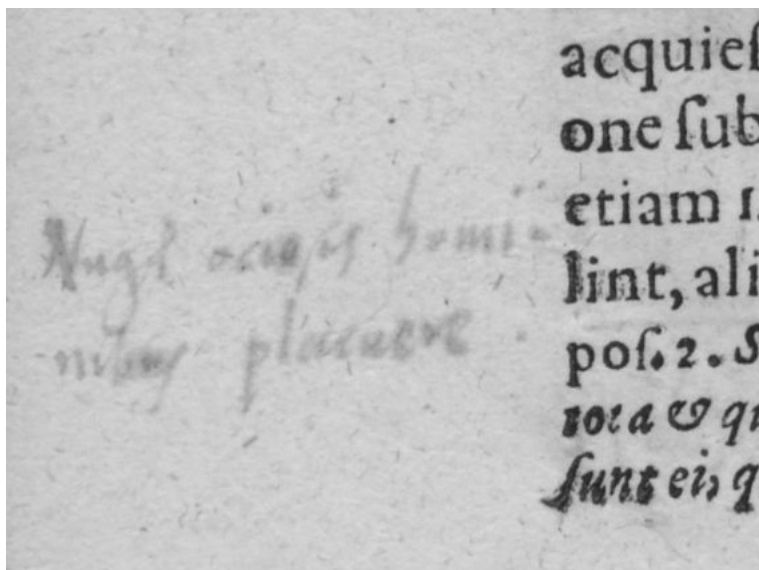
Ryc. 1c. Wykonana przez Brożka zapiska „NB” na s. 15 *Geometriae libri XXVII* Piotra Ramusa (Kraków, BJ, Mag. St. Dr. Mathesis 1567, fragment)

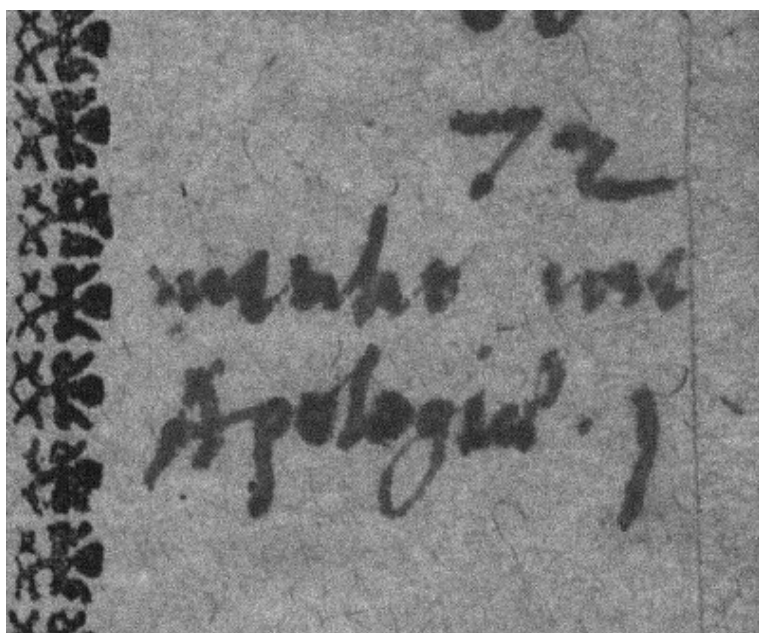
Ryc. 2a. Przypisywany Brożkowi zapis cyfr na marginesie k. C4r *Numerus figuratus* Johanna Remmelina (Toruń, BUT, Ob.7.II.7268, fragment)

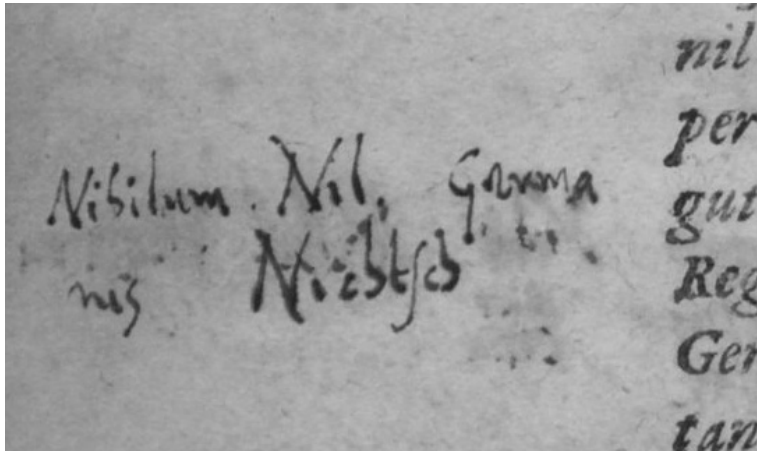
Ryc. 2b. Przykładowy sposób zapisywania cyfr przez Brożka – fragment przedniej k. ochronnej [6]r w *Geometriae libri XXVII* Ramusa (zob. ryc. 1c)

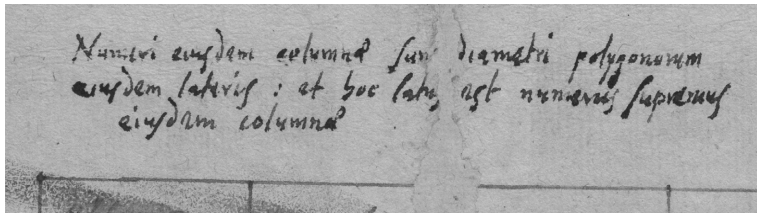
Ryc. 3a. Zapis dyftongu „ae” w wyrazie „Nugae” na marginesie k. B3v rozprawy Remmelina, fragment

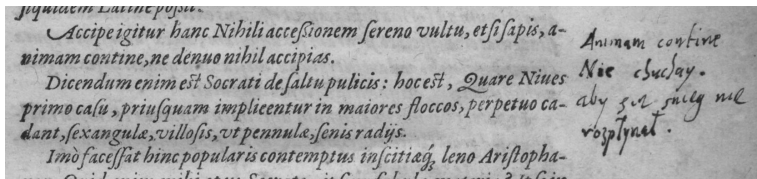
Ryc. 3b. Wykonany przez Brożka zapis dyftongu „ae” w notatce na karcie tytułowej *Kalendarza prawdziwego Jana Dubowicza* (Kraków, BJ, Mag. St. Dr. 36408 I, fragment)

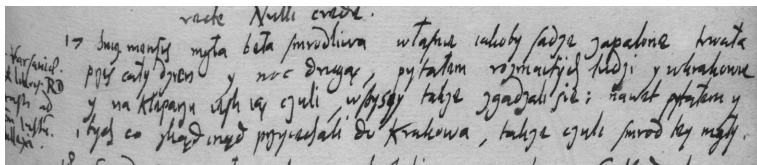
Ryc. 4a. Sposób zapisywania litery „N” – k. A2v *Streny* Keplera, fragment

Ryc. 4b. Brożkowy zapis litery „N” – Kraków, BJ, rkps 2665 II, k. 18v, fragment

Ryc. 5a. Notatka w języku polskim na marginesie k. A3v *Streny* Keplera

Ryc. 5b. Przykładowy dukt pisma Brożka w jego diariuszu (Kraków, BJ, rkps 3048b, k. 244r, fragment)

Ryc. 6. Skreślenia na karcie tytułowej *Numerus figuratus* i dopisek „Vanitas vanitatum”

Michał Choptiany

Faculty of 'Artes Liberales', University of Warsaw

e-mail: michal.choptiany@al.uw.edu.pl

Dr Michał Choptiany, is a postdoctoral fellow at the Faculty of "Artes Liberales" of the University of Warsaw; he graduated from the Faculty of Polish Studies at the Jagiellonian University of Cracow. Within the NCN FUGA project he deals with Central European discussions concerning the chronology and reform of the calendar in the period from the 15th century to the 17th century (see: <http://chronologiauniversalis.wordpress.com>). He has published essays in such journals as "History and Theory", "Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", "Rocznik Biblioteki Narodowej", "Roczniki Biblioteczne" and "Terminus"; he was a co-editor of the volumes *Reformacja w dawnej Rzeczypospolitej* (along with P. Wilczek, J. Koryl and A. Ross, Warszawa 2010) and *Studia rhetorica* (along with W. Ryczek, Kraków 2011). He serves as secretary for research and publishing on the Committee for Research on the Study of the Reformation at the Faculty of "Artes Liberales", University of Warsaw.

"Do not breathe, so that the snow would not melt" ["Nie chuchaj, aby się śnieg nie rozpułynał"]. Two unknown Brosciana from the collections of the Nicolaus Copernicus Library in Toruń

Keywords: Jan Brożek, Johannes Kepler, Johann Remmelin, the University Library in Toruń, Toruń, old prints, provenance

Summary: The article addresses the question of provenance research conducted in the collections of the University Library in Toruń. It also concerns the identification of the marginalia made by Jan Brożek (1585–1652) in two prints purchased by the University Library in 1968 – *Strena* by Johannes Kepler (Frankfurt 1611) and *Numerus figuratus* by Johann Remmelin (Nuremberg 1614). The author provides: a description of the copy, the evidence for the attribution suggested in the text (based on Brożek's manuscripts kept in the collections of the Jagiellonian Library in Cracow); the marginalia included in Kepler's work are connected with the treatise *Problema geometricum* issued by Brożek in 1615. The last part of the article presents the scientific prospects connected with the reconstruction of the scientific skills and tools of the Cracow scientist – both in a smaller dimension referring exclusively to his notes connected with the treatise of 1615, and the whole of his manuscript legacy which is yet to be thoroughly examined.

Michał Choptiany

Fakultät „Artes Liberales”, Universität Warschau
e-mail: michal.choptiany@al.uw.edu.pl

Dr. Michał Choptiany ist wissenschaftlicher Mitarbeiter an der Fakultät „Artes Liberales” an der Warschauer Universität. Er hat das Studium der Polonistik an der Jagiellonen-Universität abgeschlossen. Im Rahmen des Projekts NCN FUGA befasst er sich mit mitteleuropäischen Diskursen über die Kalenderchronologie und -reformgeschichte vom 15. bis zum 17. Jahrhundert (siehe: <http://chronologiauniversalis.wordpress.com>). Beiträge von Dr. Choptiany wurden u.a. in „History and Theory”, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, „Roczniki Biblioteczne” und „Terminus” veröffentlicht. Er hat an der Herausgabe der Reihe *Reformacja w dawnej Rzeczypospolitej [Reformation in der früheren Rzeczpospolita]* (zusammen mit P. Wilczek, J. Koryl und A. Ross, Warszawa 2010) und *Studia rhetorica* (mit W. Ryczek, Kraków 2011) mitgearbeitet. Sekretär für wissenschaftliche Angelegenheiten und Veröffentlichungen im Ausschuss für Reformationsforschung an der Fakultät „Artes Liberales” an der Warschauer Universität.

„Chauche nicht, damit der Schnee nicht auftaut” [„Nie chuchaj, aby się śnieg nie rozpułynał”]. Zwei bisher unbekannte Marginalien von Johannes Broscius aus den Sammlungen der Bibliothek der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn

Schlüsselwörter: Johannes Broscius, Johannes Kepler, Johann Remmelin, Universitätsbibliothek in Thorn, Thorn, Altdrucke, Provenienz

Zusammenfassung: In dem Artikel werden Fragen der Provenienzforschung am Bestand der Universitätsbibliothek in Thorn erörtert. Der Beitrag informiert zugleich über die Identifizierung von Johannes Broscius als Autor von Marginalien in zwei Büchern, die 1968 durch die Universitätsbibliothek antiquarisch erworben wurden: *Streny* von Johannes Kepler (Frankfurt 1611) und *Numerus figuratus* von Johann Remmelin (Nürnberg 1614). In beiden Fällen wurden nach der Charakteristik des Exemplars Beweise für die im Beitrag vorgeschlagene Attribution (gestützt auf Handschriften von Broscius in den Beständen der Jagiellonen-Bibliothek in Krakau) dargestellt. Die Marginalien im Werk von Kepler wurden mit der 1615 herausgegebenen Abhandlung von Broscius *Problema geometricum* verbunden. Im letzten Teil des Beitrags wurden Forschungsperspektiven beschrieben, die mit der Rekonstruktion der wissenschaftlichen Arbeitstechnik des Krakauer Forschers zusammenhängen – und dies in zwei Perspektiven: zum Einen ausschließlich in Bezug auf seine Lektüren und Notizen zur Abhandlung aus dem Jahre 1615, zum Anderen in Bezug auf den gesamten handschriftlichen Nachlass, der immer noch unzureichend ausgewertet ist.